

УДК 821.111.091+821.133.1.091

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-24>**Наталія ТАРАСОВА,***orcid.org/0000-0002-8003-4213*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри світової літератури

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

(Полтава, Україна) *tarasova040816@gmail.com*

**МОТИВ ПОДороЖІ У «МАНДРАХ ГУЛЛІВЕРА» ДЖ. СВІФТА,
«ГАРГАНТЮА ТА ПАНТАГРЮЕЛІ» Ф. РАБЛЕ
І ПОВІСТІ «РІЗДВЯНА ПІСНЯ У ПРОЗІ» Ч. ДІККЕНСА**

У статті в порівняльному аспекті представлено мотивну організацію таких відомих творів, що репрезентують Відродження («Гаргантюа і Пантагрюель» Франсуа Рабле), Просвітництво («Мандри Гуллівера» Джонатана Свіфта) та реалізм XIX століття («Різдвяна пісня у прозі» Чарльза Діккенса). З'ясовано, що зазначені твори належать до тезаурусної мотивної структури, оскільки всі смислові сюжетні мотиви пов'язані між собою. Фабульним ядром аналізованих романів і повісті є мотив подорожі, який у творах реалізується через сюжетні мотиви.

У романі Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель» виокремлено такі основні сюжетні мотиви: гуманістичного виховання; ідеального мудреця, філософа; пантагрюелізму; критики схоластики; викриття феодальних війн; сатири на схоластичну літературу, соціальних пороків; пекла; критики боротьби релігійних напрямів, релігійного фанатизму. Роман Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера» репрезентують основні сюжетні мотиви фантастики; сатири на суспільство; ідеального суспільства (утопії); авторської позиції. Своєрідними, такими, які мають більше філософське навантаження (порівняно з попередніми досліджуваними творами), виявилися сюжетні мотиви «Різдвяної пісні у прозі» Ч. Діккенса: Різдва; смерті (духовної і реальної); влади грошей; духовних цінностей; щастя; духовного переродження.

Зазначено функціональну сутність мотивів у романах Свіфта, Рабле та повісті Діккенса: сугестивного, що виступає як головний знак підтексту, який вводиться за допомогою створення певного настрою у творі (прикладом сугестивного мотиву можна вважати мотив духовного відродження Скруджа у повісті «Різдвяна пісня в прозі»); тематичного, за яким мотив від конкретних образів веде до головної теми (таким мотивом у творах Ч. Діккенса, Дж. Свіфта, Ф. Рабле є мандри); моделювального, що передбачає цілісне сприйняття світу головного героя, його внутрішні переживання (така функція мотиву наявна у «Різдвяній пісні», де автор змальовує моральні цінності Скруджа та переосмислення ним життя).

Доведено, що кожен із творів має своє коло мотивів, які дозволяють зрозуміти особливості художнього світу митця, самотність його творчого методу, місце в історії світової літератури.

Ключові слова: література, компаративістика, роман, повість, мотивна організація.

Nataliia TARASOVA,*orcid.org/0000-0002-8003-4213*

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of World Literature

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

(Poltava, Ukraine) *tarasova040816@gmail.com*

**TRAVEL MOTIF IN “GULLIVER'S TRAVELS” BY J. SWIFT,
“GARGANTUA AND PANTAGRUEL” BY F. RABELAIS
AND THE STORY OF CH. DICKENS “A CHRISTMAS CAROL IN PROSE”**

The motif organization of such famous works representing the Renaissance (“Gargantua and Pantagruel” by Francois Rabelais), the Enlightenment (“Gulliver's Travels” by Jonathan Swift) and realism of the XIX century (“A Christmas Carol in Prose” by Charles Dickens) is presented in the article in a comparative aspect. It is found out that these works belong to the thesaurus motif structure, as all the semantic plot motifs are interconnected. The fable core of the analyzed novels and the story is the motif of travel, which is realized in the works through plot motifs.

In F. Rabelais's novel “Gargantua and Pantagruel”, the following main plot motifs are singled out: humanistic education; the ideal sage, the philosopher; pantagruelism; critics of scholasticism; exposing feudal wars; satire on scholastic literature, social vices; hell; criticism of the struggle of religious trends, religious fanaticism. J. Swift's novel “Gulliver's Travels” represents the main plot motifs of fiction; satire on society; ideal society (utopia); author's position.

The plot motifs of "A Christmas Carol in Prose" by Charles Dickens were peculiar, with greater philosophical load (compared to previous researched works): Christmas; death (spiritual and real); the power of money; spiritual values; happiness; spiritual rebirth.

The functional essence of motifs in the novels of Swift, Rabelais and Dickens's novel is indicated: suggestive – acts as the main sign of the subtext, which is introduced by creating a certain mood in the work (an example of a suggestive motif can be considered the motive of Scrooge's spiritual revival in the story "A Christmas Carol in Prose"); thematic – the motif from specific images leads to the main theme (such a motif in the works of Charles Dickens, J. Swift, F. Rabelais is a travel); modeling – a holistic perception of the protagonist's world, their inner experiences (such a function of motive is presented in "A Christmas Carol", where the author depicts the moral values of Scrooge and his rethinking of life).

It is proved that each of the works has its own range of motifs that allow understanding the features of the artistic world of the artist, the originality of his creative method, a place in the history of world literature.

Key words: literature, comparative studies, novel, story, motif organization.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті для кращого розуміння сутності феномену «література» та його закономірностей розвитку надзвичайно продуктивним, на наш погляд, є зіставлення творів різних національних літератур, адже саме через порівняння вдається виявити глибші особливості літературознавчих понять, розкрити єдність і подібність людської природи щодо основних цінностей культури, моралі, мислення. І допомагає у здійсненні цих задумів порівняльне літературознавство (погоджуємося з визнанням його синонімом компаративістики), що виникло з потреби в дослідженні національного письменства в міжнародному просторі (спершу в культурних контекстах, близьких мовно або географічно, а відтак – у світовому масштабі).

Компаративний підхід є одним із перспективних напрямів у вивченні світової літератури і дає можливість «вийти за межі локального прочитання твору, встановити взаємозв'язки (генетичні, контактні, типологічні) поміж різними текстами, національними літературами, творами мистецтва, оригіналами та перекладами, а головне – краще усвідомити власну ідентичність, місце рідної культури в діалозі культур, зберегти національні духовні цінності» (Ніколенко, 2011: 16).

Для дослідження нами обрано представників французького Відродження (Гаргантюа та Пантагрюеля), англійського Просвітництва (Гуллівера) і реалізму (Ебенейзера Скруджа), які вірили, що мандри змінюють життя, поглиблюють досвід та розширюють світогляд.

Спираючись на настанови Д. Наливайка щодо чіткого окреслення спільної площини, на якій відбувається зіставлення літературних творів; чіткого формулювання і «дотримання критерію порівняння, тобто загального принципу, що визначає добір характеристик, які зіставляються; окреслення пізнавальних цілей, які постають перед компаративним дослідженням» (Наливайко, 2009: 58), критерієм порівняння зазначених творів визначено мотив.

Аналіз досліджень. До вивчення мотиву зверталося багато дослідників, які розглядали його з функціональної, семантичної точки зору, говорили про нього то як про елемент фабули (Томашевський, 2002), сюжету (Веселовський, 1989), то як про тему твору (Лотман, 1970), то пов'язували і з темою, і з ідеєю (Путилов, 1992), то як про неподільне (Веселовський, 1989) і принципово не означуване явище у тексті (Пропп, 1998), (Гаспаров, 1994), то розглядають мотив у співвідношенні з категоріями наративу, події та дії, фабули і сюжету, хронотопу і теми, героя і персонажа (Силантьєв, 2004). В окремих виданнях із теорії літератури поняття мотиву не розглядається взагалі (Галич, 2001).

Нам імponує визначення мотиву (від лат. moveo – рухаю) у літературі як «формально-змістової одиниці твору (або творів), що є складником фабули і рушієм сюжету, засобом розкриття художнього образу і втілення ідейно-естетичного задуму митця» (Ніколенко, 2006: 13). Якщо фабулу розуміємо як те, про що переповідається у творі (вона тільки розповідає про події, а не зображує й не показує їх), то сюжет – як художню трансформацію фабули (систему подій у творі, порядок викладу подій) (Лексикон, 2001: 586; 555). Оскільки мотив можна розглядати як на рівні фабули, так і на рівні сюжету, то доречним, на наш погляд, є виділення фабульного мотиву, тобто мотиву взагалі, «який розглядається поза його сюжетною реалізацією» (Ніколенко, 2006: 16), а також сюжетний мотив як художню трансформацію автором фабульного мотиву, «спосіб його естетичного освоєння у творі» (Ніколенко, 2006: 17).

Науково-методичних досліджень, присвячених розгляду питання мотивної структури у романах Дж. Свіфта, Ф. Рабле та повісті Ч. Діккенса, не виявлено.

Мета роботи – проаналізувати та розкрити особливості мотивної організації у романах Дж. Свіфта («Мандри Гуллівера»), Ф. Рабле («Гаргантюа і Пантагрюель») та повісті Ч. Діккенса

(«Різдвяна пісня у прозі»); з'ясувати, як саме фабульний мотив подорожі розкривається у сюжетних мотивах цих творів.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на визначення мотиву як «формально-змістової одиниці твору (або творів), що є складником фабули і рушієм сюжету, засобом розкриття художнього образу і втілення ідейно-естетичного задуму митця» (Ніколенко, 2006: 13), спостерігаємо, як через сюжетні мотиви в аналізованих творах розкривається фабульне ядро, або фабульний мотив подорожі. Адже «під час аналізу творчості письменника варто розглядати саме сюжетні мотиви, тобто ті мотиви, що є художньою реалізацією фабульної основи твору. Розгляд сюжетних мотивів дає можливість зрозуміти особливості художнього світу митця, самобутність його творчого методу, місце в історії літератури тощо» (Ніколенко, 2006: 17).

Як семантична одиниця мотив тісно пов'язаний із тематикою літературного твору: мотиви реалізують тему через певні складники. Якщо тема порівняно постійна, то мотив видозмінюється, трансформується, поєднується з іншими. Найяскравіше тема подорожі репрезентована саме в романі Свіфта, адже вона навіть заявлена в назві твору – «Мандри Гуллівера».

У Рабле й Діккенса подорожі не мають такого буквального значення. Так, Рабле, змальовуючи народження, зростання, становлення Гаргантюа, його сина Пантагрюеля, описуючи своєрідні мандри, подорожі героїв, намагається, дивовижно поєднуючи реалізм, сатиру і фантастику (через сотні облич, у знаходженні анекдотичних ситуацій та всіляких каламбурів, одночасно звертаючись до усіх часів), допомогти людям скоротити їх страдницький шлях (мандри, подорожі) до щасливого, розумного, мирного існування. На відміну від романів «Мандри Гуллівера» Свіфта і «Гаргантюа та Пантагрюеля» Рабле Чарльз Діккенс у повісті «Різдвяна пісня в прозі» зображає мандри Ебенеїзера Скруджа не тільки у просторі, але й у часі. І головний герой подорожує не за власним бажанням (як це, зокрема, робить Гуллівер). На початку твору він навіть не здогадується, що роль подорожей із трьома Духами повністю змінить його моральні цінності, характер та ставлення до людей.

І. В. Силантьєв пропонує в центрі мотиву розташовувати дію-предикат, що організовує потенційних дійових осіб та просторово-часові характеристики можливих подій (Силантьєв, 1999). Кожний мотив містить у своїй основі дію-предикат, яка організовує елементи мотиву: обставини,

події, вчинки, емоції героїв та мотивну схему творів. Так, у творах «Мандри Гуллівера» Свіфта та «Різдвяна пісня в прозі» Діккенса, дія-предикат – мандрувати. Саме вона зумовлює подальший розвиток подій, духовний розвиток героїв та реакцію на нові зміни у їх житті.

Творчість кожного письменника налічує власне коло мотивів. Комплекс мотивів й художні засоби їх утілення визначають особливості творчого методу, художнього світу та самобутність митця. І для кожної літературної доби характерні певні комплекси мотивів. Обрані нами для розгляду твори в повній мірі дають можливість це простежити.

Так, у добу Відродження в літературу широко входять гуманістичні мотиви. Яскравим прикладом може слугувати роман Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель», в якому, наприклад, домінує *мотив гуманістичного виховання*. На противагу смішним розповідям про народження, виховання та оточення велетнів Гаргантюа і Пантагрюеля, фантастичним пригодам та подвигам героїв Рабле подає й широку картину реального життя (при цьому висміюючи феодальний світ, середньовічний світогляд) і ретельно продуману систему гуманістичного сприйняття світу. Середньовічній науці, схоластичному методу в педагогіці, який шкодить людині, Рабле протиставив новий, гуманістичний метод виховання, надаючи цьому певного політичного смислу: зразково вихований Гаргантюа стає добрим і розумним королем, котрий захищає Батьківщину, піклується про долю своїх підданих, підтримує розвиток науки в країні тощо. Він поділяє думку Платона про те, що «держави тільки тоді будуть щасливими, коли царі стануть філософами, а філософи – царями» (Рабле, 1990: 45).

Яскраво *мотив гуманістичного виховання* розкрито і завдяки листу Гаргантюа до Пантагрюеля, який опановував науки в Парижі (Рабле, 1990: 81). У ньому автор вільнодумно підносить і звеличує знання, розумовий розвиток, удосконалення і духовність людини, моральну доброчесність, мудрість, допитливість тощо. Завдяки цьому листу автор виклав своє розуміння універсальної освіти, більшість характеристик якої, на наше переконання, не втрачають актуальності і в нашому суспільстві XXI століття.

Близьким до цього є й мотив *ідеального мудреця, філософа*, втілений також в образі Пантагрюеля в останніх книгах роману. Він, перебуваючи в стані душевної рівноваги, у всьому виходить із нової філософії життя – «пантагрюелізму». Тож одним із мотивів роману є *мотив*

пантагрюелізму, що означає «глибоку і незламну життєрадісність, перед якою все скороминує і безсилим» (Рабле, 1990: 154).

Мотив критики схоластики. Через гротескні постаті магістра Сорбонни Янотуса Брагмардо у романі гостро осміяно теологічний факультет Паризького університету як центр європейської схоластики і реакційності. Показовим у цьому плані є епізод із дзвонами (Рабле, 1990: 17–20). Рабле розповідає, як Гаргантюа зняв дзвони із Собору Паризької богоматері і якою була їх подальша доля. Схоластична наука і Сорбонна переконливо змальовані й гостро засуджені у творі як явище застаріле, віджиле.

Мотив викриття феодалних війн. Рабле заперечує популярний, на жаль, і серед сучасних нам політиків, спосіб створення й укріплення держави через завоювання світу. Цей мотив чітко виявляється на протиставленні двох можновладців: короля Пікрохоля (як утілення грабіжницької, завойовницької моралі) та ідеального й людяного монарха Грангузьє (який засуджує безглузді війни і здатний проводити мирну політику, турбуючись про долю Батьківщини) (Рабле, 1990: 46).

Значне місце в романі відведено висвітленню *мотиву соціального ідеалу* Рабле, який надзвичайно близький до його уявлення про ідеальне виховання людини. Продовжуючи традицію західноєвропейських письменників, Рабле створює утопію – Телемське абатство (як ідеал соціального життя), в якому єдиним правилом є «Роби, що хочеш». Автор переконаний, що лише незалежність і свобода забезпечує гармонійний розвиток людини, розумні стосунки у суспільстві, самодисципліну, порядок, а насильство і примус викривляють людську природу (Рабле, 1990: 57).

Мотив сатири на схоластичну літературу і соціальні пороки становить список книжок паризької бібліотеки Сен-Віктор (Рабле, 1990: 7): «Отрута для єпископів», «Теревені законників», «Кошик нотаріусів», «Гачки для вудочок духовників», «Прибуток від індульгенцій», «Шахрайство купців», «Намордник для дворянства», інші (майже 140 позицій). Завдяки сміховинним назвам книг пародіюються безглузді твори університетських професорів-схоластів, теологів, обскурантів, моралістів, а також негативні риси і вади людей різних професій і станів.

Одним із мотивів роману – *пекла* – є чи не найгостріший епізод твору – розповідь про пекло (Рабле, 1990: 30). Тут Рабле скористався відомим і популярним у Середньовіччі мотивом мандрів у потойбіччя, взявши, очевидно, до уваги й перлину перехідного періоду від Середньовіччя до Відро-

дження «Божественну комедію» Данте. У комедійному плані автор, висміюючи папство, «священні істини», змалював порядки й поняття, протилежні земним: на тому світі Олександр Великий лагає старі штани, Клеопатра торгує цибулею, а Ромул – сіллю, Одисей став косарем, рицарі Круглого Столу – жалюгідними поденщиками.

Чільне місце посідає *мотив критики боротьби релігійних напрямів і релігійного фанатизму*. Особливо показовою в цьому плані є фанатична й безглузда ворожнеча між католиками (папманами) й протестантами (папєфігами) (Рабле, 1990: 48–54), війна між втіленням католицизму Постником із заклитим ворогом – Ковбасами (Рабле, 1990: 35) та інше.

Як бачимо, у Рабле система мотивів будується за гротесковим принципом, на сполученні взаємовиключаючих начал, реального і фантастичного, високого і нищого; автор демонструє несумісність поведінки персонажа і обставин, в яких він діє.

У творах XVIII століття поширюються просвітницькі мотиви. Одним із найяскравіших англійських просвітників був Джонатан Свіфт.

Письменник висловив у «Мандрах Гуллівера» свої просвітницькі ідеї, намагаючись з'ясувати, чому люди живуть так жадливо, чому вони бідні й безправні і як поліпшити їх існування. Роман «Мандри Гуллівера» пройнятий критичним пафосом. Водночас у ньому сформульована й позитивна програма автора.

Провідний мотив (фабульний) у романі «Мандри Гуллівера» – зображення подорожей головного героя у Ліліпутію, Бродінгнет, Лагнет, Глабдобдріб, Лапуту, Японію та країну гуїгнмів (Свіфт, 2004). Першим сюжетним виділимо *мотив фантастики*, адже у творі розповідається про держави, яких немає на карті, фантастичні образи, події. Проте свіфтівська фантастика цілком соціально реальна: за фантастичними персонажами, явищами приховано або конкретний факт, або певну авторську ідею щодо суспільного життя.

Мотив сатири на тодішнє суспільство: твір насичений викривальними епізодами соціальних порядків, вад людей, тогочасної науки, освіти, державного устрою тощо. Свіфт утверджує позитивний ідеал людини й висміює її ниці риси. Наприклад, в образах егу – потворних, жорстоких, лицемірних, мстивих – автор викриває знедуховлення, рабську психологію, відрив людства від природи, усе зло, що є в людині. Нищівній критиці піддані усі сфери суспільства й діяльності людства. Так, у зображенні життя в Ліліпутії автор вдається до різних прийомів (як-от використовується літературний прийом літоти (зменшення)), щоб

викрити тогочасний англійський лад: тут Гуллівер побачив нікчемність людських істот, що живуть за абсурдними законами і керуються не моральними принципами та розумом, а ницими інстинктами (користолобство, лицемірство, кар'єризм тощо). Закони і звичаї в Ліліпутії – карикатура на монархічний устрій, боротьба між тупоконечниками й гостроконечниками – пародія на боротьбу між католиками і протестантами, війна Ліліпутії з Блефуску – це війна Англії та Франції за іспанську спадщину тощо (Свіфт, 2004).

Сатира Свіфта має могутній позитивний заряд. Вона не тільки заперечує недосконалу дійсність, а й спрямована на пошуки шляхів розвитку суспільства та вдосконалення духовної природи людини. Отож, виділимо й мотив змалювання ідеалів автора, зокрема *ідеального суспільства*, або *мотив утопії*. Жажливим єгу Свіфт протиставляє щасливих і вільних гуїгннів – коней, наділених доброчесністю, розумом, почуттям справедливості, які підкоряються лише моральним правилам (адже в цій країні відсутні уряд, влада, суспільні закони). Таким чином, у цій країні Гуллівер міцнішає і фізично, і духовно, бо не боїться насилля, зради, брехні.

Під час змалювання країни Бробдінгнегу автор використовує інший прийом – гіперболізацію, щоб створити позитивний ідеал людини і суспільства. Саме через образ короля Бробдінгнегу втілюється мрія Свіфта про мудрого і справедливого монарха (Свіфт, 2004).

З одного боку, автор гнівно засуджує насильницькі, аморальні державні устрої (наприклад, Ліліпутія), з іншого – стверджує позитивні суспільні ідеали (просвічена монархія, республіка).

Мотив авторської позиції у творі розкривається, коли у завуальованій формі Свіфт говорить про актуальні проблеми сучасності. Читач має розгадати натяки письменника і зробити власні висновки. Ця цікава літературна гра з читачем відповідала просвітницькій програмі Свіфта, який (як і просвітники в цілому) уважав, що людей позитивними прикладами треба спонукати до переосмислення життя. І в цьому разі рупором ідей автора є образ Гуллівера (в уста якого вкладено думки Свіфта і який втілює оптимістичне налаштування письменника на перетворення світу), котрий не тільки спостерігає, а й аналізує, досліджує те, що бачить. Проте авторська позиція і позиція героя не завжди ідентичні, адже Свіфт шукав оптимальних способів життя суспільства й людини. Так, перебування Гуллівера в Ліліпутії відкрило йому очі на Англію і на самого себе (тут він величний і добрий, а в країні велетнів усвідом-

лює свою нікчемність). У Лапуті він – дослідник, спостерігач; у країні коней – самотній і сповнений трагізму. Свіфт зображував силу і слабкість особистості, багатогранність її виявів, невтомну жагу пізнання. Автор вірить, що людина, котра глибоко пізнає життя і саму себе, здатна змінити все довкола.

Як ми переконалися, поєднання різноманітних елементів, реальності й фантастики, сатири й утопії надає роману поліфонічності звучання. Свіфт був просвітителем, тому він зображував вади суспільства з метою їх виправлення, висловлював свої ідеї, давав поради, висував проекти і пропонував реформи, аби просвітити людей і зробити їх життя щасливим.

Традиційними для реалістичної літератури XIX століття були соціально-історичні мотиви: вплив середовища на людину, влада грошей тощо. Показовою в цьому плані є творчість Чарльза Діккенса. Викриваючи жорстокість і несправедливість, митець своїм словом намагався змінити ганебні закони суспільства.

Чарльз Діккенс дуже співчував простим людям, тому він боровся за право на вільне і щасливе життя, а також за право мати велике свято – Різдво. І «Різдвяна пісня у прозі» стала початком серії «Різдвяні книги», куди загалом увійшло три повісті.

«Батьком Різдва» називають англійці Діккенса у тому сенсі, що він відкрив сутність цього свята у своїх творах. Тому першим сюжетним мотивом, що виокремимо в пісні, є *мотив Різдва*. Діккенс стверджує, що Різдво – великий день для всіх християн: кожна людина повинна переосмислити своє минуле і сучасне, подумати про майбутнє; все суспільство потребує переосмислення стосунків в аспекті вічних християнських цінностей; багаті мають спокутувати свої гріхи й допомогти бідним, а бідні мусять великодушно вибачити їх, щоб стати однією великою родиною і славити Христа.

У «Різдвяній пісні у прозі» Чарльз Діккенс відобразив англійські традиції, настрої святкування Різдва в тогочасному Лондоні, кулінарні звичаї, описав ігри після Святвечора. У тексті описано святкові традиційні страви: *сливовий пудинг* (дослівний переклад, але це пудинг із родзинками (англ. *plum pudding*); *запечений гусак* на столі у бідних людей, а у заможних – *запечена індичка*; *смажені каштани* (англ. *roasted chestnuts*); *різдвяні пиріжки з м'ясною і фруктовую начинкою* (англ. *mince-pie*) тощо. Не оминув автор і різдвяну традицію, пов'язану з віночками з омели, що висіли на входах до крамниць.

Мотив смерті в повісті розглядаємо у двох площинах: реальної і духовної смерті. Так, у першому куплеті «Привид Марлі» наявний *мотив духовної смерті*. Можливість жадібному, жорстокому Скруджеві переосмислити життя і стосунки з людьми, зустрітися з іншими привидами (Духами Минулого, Теперішнього, Майбутнього) надає привид Марлі як нагадування про духовну смерть. Головний герой, який мав достатньо коштів для того, щоб допомогти бідним, уважав, що їм краще померти: «Якщо вони помруть, то краще б вони й повмирили: завдяки цьому скоротився б надлишок населення» (Діккенс, 2009: 19).

У другому куплеті «Перший із трьох Привидів» на передній план виходить *мотив влади грошей*. За допомогою фантастики (зустріч із першим Привидом – Духом Минулого, або Духом Давнього Різдва) автор показав Скруджеві його минуле: зраду коханої, друзів, сім'ї заради грошей, збагачення. Жахнувшись, побачивши своє справжнє обличчя, Скрудж захотів загасити світло (істину, яку не можна приховати), що линуло від першого Привіда.

Мотив духовних цінностей домінує в третьому куплеті «Другий із трьох Привидів». Побудований на контрасті (і весела атмосфера Різдва, і фантастичні віщуни трагедії – постаті Неуцтва та Убогості), третій куплет дає змогу показати позитивні зміни Скруджа: побачивши, як, попри злидні, бідні люди вміють любити, цінувати й розуміти одне одного, він почав співчувати й цінити життя й людяність, усвідомивши, що не має головного – духовних цінностей (любові, сім'ї, дружніх стосунків). Через образ хворого малюка Тіма у фантастичній формі письменник стверджує, що невігластво і бідність несуть смерть усім, насамперед дітям (Діккенс, 2009).

Мотивом щастя просякнута четвертий куплет «Останній із Привидів». Зустріч із третім Привидом – Духом Майбутнього Різдва (Духом Майбутнього) – дала можливість Скруджеві усвідомити безглуздість своєї гонитви за багатством, навіть прочитати напис на його могилі, до якої ніхто не прийде; адже, самотній, щастя він так і не зазнав. Душа його була мертвою. Тому в четвертому куплеті твору знову виникає *мотив смерті*. Як антитеза попередньо змальованим реальним смертям різних людей тут постає перед читачем не менш жахлива духовна смерть людини (її життя без піклування про ближніх, без милосердя, без творення добра). За контрастом до смерті Скруджа звучить розповідь про смерть малюка Тіма. Вся сім'я Кретчитів оплакує його, бо в ньому горіла Божа іскра: його любили за те добре світло, що линуло від нього.

Засобами фантастики Діккенс порушує важливі філософські проблеми життя і смерті: за допомогою фантастики засуджується нице життя Скруджа, яке автор вважає моральною смертю, і прославляється вічне життя душі малюка Тіма, яке той заслужив добрим ставленням до людей.

Мотив духовного переродження: у фіналі цього куплету відбувається кульмінація – духовне переродження героя: він збагнув, що треба жити по-іншому. Зазначеним мотивом просякнута і п'ятий куплет «Завершення цієї історії» – розв'язка твору. Автор підводить до думки, що сенс Різдва полягає в духовному переродженні людини, відкритті Бога в її душі, творенні добра: зустрівшись із Минулим, Теперішнім і Майбутнім, Скрудж змінився і вирішив жити добродібно, піклуватися про інших, дарувати людям тепло свого серця. Такою кінцівкою твору Діккенс стверджує необхідність духовного пробудження людини й усього суспільства (Діккенс, 2009).

Аналізуючи романи і повість, знаходимо підтвердження того, що мотиви у творі трансформуються, поєднуються, чергуються. Це дає можливість зрозуміти особливості художнього світу митця. І те, що у кожного письменника своє поєднання мотивів, різноманітний їх арсенал.

У межах конкретного художнього твору мотива структура стає категорією, яка організовує сюжетний простір. Є два найпоширеніших розповсюджених принципи побудови мотивної структури, як-от лейтмотивний і тезаурусний. Лейтмотивна організація художнього твору передбачає домінантне звучання одного або двох мотивів з обмеженими мотивами цього тексту. Тезаурусна мотива структура тексту будується безпосередньо або опосередковано, пов'язуючи всі смислові елементи.

Романи «Гаргантюа та Пантагрюель» Ф. Рабле, «Мандри Гуллівера» Дж. Свіфта та повість Чарльза Діккенса «Різдвяна пісня в прозі» належать до тезаурусної мотивної структури тексту, адже всі смислові мотиви в них пов'язані між собою.

Спираючись на класифікацію функцій мотиву, запропоновану дослідницею Н. Целковою, вкажемо на функціональну сутність мотивів у романах Свіфта, Рабле та повісті Діккенса (Целкова, 2000: 136–140):

– сугестивного (виступає як головний знак підтексту, який уводиться за допомогою створення певного настрою у творі). Прикладом сугестивного мотиву можна вважати мотив духовного відродження Скруджа у повісті «Різдвяна пісня в прозі»;

– тематичного (мотив від конкретних образів веде до головної теми). Таким мотивом у творах Ч. Діккенса, Дж. Свіфта, Ф. Рабле є мандри.

– моделювального (цілісне сприйняття світу головного героя, його внутрішні переживання). Така функція мотиву наявна у «Різдвяній пісні», де автор змальовує моральні цінності Скруджа та переосмислення ним життя.

Висновки. Таким чином, аналізуючи два романи й повість, ми довели, що комплекси мотивів у творах можна розглядати як певну художню закономірність, «як внутрішній закон художньої творчості, що формує стиль митця» (Ніколенко, 2006: 20). У кожного письменника в його творчому доробку можна виділити своє коло мотивів. Отож, фабульний мотив подорожі в кожному з аналізованих творів віднайшов своє втілення в різних колах сюжетних мотивів. У романі Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель» виокремлено такі основні сюжетні мотиви: гуманістичного виховання; ідеального мудреця, філософа; пантагрюелізму; критики схоластики; викриття феодальних війн; сатири

на схоластичну літературу, соціальних пороків; пекла; критики боротьби релігійних напрямів, релігійного фанатизму. Роман Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера» репрезентують основні сюжетні мотиви фантастики; сатири на суспільство; ідеального суспільства (утопії); авторської позиції. Своєрідними, такими, які мають більше філософське навантаження (порівняно з попередніми досліджуваними творами) виявилися сюжетні мотиви «Різдвяної пісні у прозі» Ч. Діккенса: Різдва; смерті (духовної і реальної); влади грошей; духовних цінностей; щастя; духовного переродження.

Зазначені мотиви є взаємопроникними, співіснуючими, повторюваними. «Комплекс мотивів та художні засоби їх утілення визначають самотність митця, особливості його художнього світу, своєрідність творчого методу. Тому надзвичайно важливим є дослідження мотивів у спадщині окремих письменників» (Ніколенко, 2006: 21). Це стає надзвичайно цікавим і пізнавальним під час компаративного їх дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. Москва : Высшая школа, 1989. 406 с.
2. Галич О. А. Теория литературы: учебник. Київ : Либідь, 2001. 486 с.
3. Гаспаров Б. М. Литературные лейтмотивы : Очерки русской литературы XX века. Москва : Наука, 1994. 303 с.
4. Діккенс Ч. Різдвяні повісті / пер. з англ. О. Мокровольського. Київ : Веселка, 2009. 464 с.
5. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / гол. ред. А. Волков. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.
6. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. Москва : Искусство, 1970. 384 с.
7. Наливайко Д. С. Сучасна літературна компаративістика : стратегії, методи. Київ, 2009. 487 с.
8. Ніколенко О. М. Компаративний підхід у вивченні світової літератури у старших класах загальноосвітньої школи. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2011. № 6. С. 16–22.
9. Ніколенко О. М., Кушнірова Т. В. Еволюція мотивів у прозі Андрія Платонова. Полтава : ПДПУ, 2006. 190 с.
10. Пропп В. Я. Собрание трудов : Мифология волшебной сказки; Исторические корни «волшебной» сказки. Москва : Лабиринт, 1998. 512 с.
11. Путилов Б. Н. Веселовский и проблемы фольклорного мотива. *Наследие Александра Веселовского : Исследования и материалы*. Санкт-Петербург, 1992. С. 74–86.
12. Рабле Ф. Гаргантюа і Пантагрюель. Київ : Веселка, 1990. 246 с.
13. Свіфт Дж. Мандри до різних далеких країн світу Лемюеля Гуллівера, спершу хірурга, а потім капітана кількох кораблів / пер. з англ. М. Іванова. Харків : Фоліо, 2004. 334 с.
14. Силантьев И. В. Поэтика мотива. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 296 с.
15. Силантьев И. В. Теория мотива в отечественном литературоведении и фольклористике. Новосибирск : ИДМИ, 1999. 104 с.
16. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика. Москва : Аспект Пресс, 2002. 334 с.
17. Целкова Л. Н. Мотив. *Введение в литературоведение*. Москва, 2000. С. 136–140.

REFERENCES

1. Veselovskiy A. N. Istoricheskaya poetika [Historical poetics]. Moscow, 1989. 406 p. [in Russian].
2. Halych O. A. Teoriia literatury [Theory of literature]. Kyiv, 2001. 486 p. [in Ukrainian].
3. Gasparov B. M. Literaturnye leitmotivy : Ocherki russkoy literatury XX veka [Literary leitmotifs : Essays on Russian literature of the 20th century]. Moscow, 1994. 303 p. [in Russian].
4. Dickens Ch. Rizdviani povisti [Christmas stories]. Translated from English by O. Mokrovolskyi. Kyiv, 2009. 464 p. [in Ukrainian].
5. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva [Lexicon of general and comparative literature]. Chernivtsi, 2001. 636 p. [in Ukrainian].
6. Lotman Yu. M. Struktura hudozhestvennogo teksta [The structure of the literary text]. Moscow, 1970. 384 p. [in Russian].

7. Nalyvaiko D. S. Suchasna literaturna komparatyvistyka : stratehii, metody [Modern literary comparativism: strategies, methods]. Kyiv, 2009. 487 p. [in Ukrainian].
8. Nikolenko O. M. Komparatyvnyi pidkhid u vyvchenni svitovoi literatury u starshykh klasakh zahalnoosvitnoi shkoly [Comparative approach in the study of world literature in the senior classes of secondary school]. *World literature in secondary schools of Ukraine*. 2011. No. 6, pp. 16–22. [in Ukrainian].
9. Nikolenko O. M., Kushnirova T. V. Evoliutsiia motyviv u prozi Andriia Platonova [The evolution of motifs in the prose of Andrii Platonov]. Poltava, 2006. 190 p. [in Ukrainian].
10. Propp V. Ya. Sobranie trudov : Mifologiya volshebnoy skazki; Istoricheskie korni «volshebnoy» skazki [Collected Works : Mythology of a fairy tale; Historical roots of the *fairy* tale]. Moscow, 1998. 512 p. [in Russian].
11. Putilov B. N. Veselovskiy i problemy folklornogo motiva [Veselovsky and the problems of folklore motive]. *The legacy of Alexander Veselovsky : Research and materials*. SPb, 1992. Pp. 74–86. [in Russian].
12. Rabelais F. Harhantiua i Pantahriuel [Gargantua and Pantagruel]. Kyiv, 1990. 246 p. [in Ukrainian].
13. Swift J. Mandry do riznykh dalekykh krain svitu Lemiuelia Hullivera, spershu khirurg, a potim kapitana kilkokh korabliv [Travels into Several Remote Nations of the World, in Four Parts. By Lemuel Gulliver, First a Surgeon, and then a Captain of Several Ships]. Translated from English by M. Ivanov. Kharkiv, 2004. 334 p. [in Ukrainian].
14. Silantyev I. V. Poetika motiva [The poetics of motive]. Moscow, 2004. 296 p. [in Russian].
15. Silantyev I. V. Teoriya motiva v otechestvennom literaturovedenii i folkloristike [Motive theory in Russian literary criticism and folklore]. Novosibirsk, 1999. 104 p. [in Russian].
16. Tomashevskiy B. V. Teoriya literatury. Poetika [The theory of literature. Poetics]. Moscow, 2002. 334 p. [in Russian].
17. Tselkova L. N. Motiv [Motive]. *Introduction to Literary Studies*. Moscow, 2000. Pp. 136–140. [in Russian].